

Др Љубомир С. Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs

ОДГОВОР ДРЖАВЕ НА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ¹

Сажетак: Свако насиље наилази на одређену реакцију друштва и државе. Насиље у породици као облик насиља изазива велику реакцију јавности, пре свега због бруталности, бројности, аморалности и последица које оставља по жртву, али и друштво и систем безбедности у целини. Решавање проблема насиља у породици захтева мултидисциплинаран приступ. С тим у вези, држава предузима низ мера и активности како би се по насиље спречило, али и сузбило у случају избијања. То ирвенскиво подразумева усвајање одговарајућих стратешких и позитивних правних аката, као и безбедносних мера и активности којима су прецизно одређене надлежности, организација, овлашћења и сарадња појединих државних органа и институција.

Примећено је да у досадашњим истраживањима безбедносни аспекти насиља у породици нису уочени, или нису изражени у довољној мери. Узимајући у обзир наведено, у раду су анализирани последице насиља у породици, и по последице како по жртву, тако и по систем безбедности и државу. Извршене су нове класификације насиља у породици, као и класификације модела (образаца) по насиља. Такође, у раду је указано на одређене проблеме у досадашњој пракси постојања државних органа, пре свих полиције. На крају, даје је приказ нових решења предвиђених Законом о спречавању насиља у породици, којима се у значајној мери побољшава положај жртва, као и њихова заштите и помоћ.

Кључне речи: безбедност, насиље у породици, полиција, превенција, заштита.

¹ Рад је настао као резултат рада на пројекту *Правно-безбедносни аспекти борбе против насиља у породици у циљу очувања породице као елементи одрживог развоја*, који финансира Аутономна покрајина Војводина, Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност.

УВОД

Насиље у породици је у последњих неколико година привукло значајну пажњу јавности. Бројним медијским извештавањима стиче се утисак да је насиље у породици у Србији у сталном порасту. Реакције државе на ову појаву јесу појединачне али и заједничке акције појединих државних органа и цивилних организација. Да би реакција државе била адекватна, морају се уважити неке полазне претпоставке у виду јасног и прецизног дефинисања насиља, а онда и насиља у породици као безбедносног проблема. Затим, неопходно је прецизно утврдити које су то све последице које насиље у породици изазива, како по појединца-жртву, тако и по породицу и државу (односно њен систем безбедности) у целини. Специфичности сваке државе огледају се у њеним кулурним, образовним, социјалним и другим обрасцима прихватљивог понашања. То значи да је неопходно сагледати све постојеће моделе (обрасце) насиља у породици. Претходно наведено треба да представља основу за доношење одређених стратешких и правних аката којима ће се уредити поступање релевантних државних органа (пре свих полиције, јавних тужилаштва, судова и центара за социјални рад), цивилног друштва и на крају свих грађана.

Када је у питању проблематика насиља у породици у Републици Србији, једна од главних замерки у виду одговора државе на овај облик угрожавања била је слаба превенција. Наиме, неблаговремено реаговање државних органа је често за последицу имало трагичне епизоде у виду убистава жртава. У Републици Србији, кривично дело насиља у породици је по први пут инкриминисано тек 2002. године доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије 2002. године.² Кривичноправна реакција државе је додатно „појачана“ и грађанскоправном заштитом доношењем Породичног закона³, који је почео да се примењује 1. јула 2005. године. Након тога уследило је усвајање низа других закона, од који је последњи Закон о спречавању насиља у породици.⁴ Овим законом се остварују стратешки циљеви предвиђени Националном стратегијом за спречавање насиља над женама и насиља у породици.⁵ На овај начин, заокружен је позитивно-правни оквир у борби против насиља у породици. Предност је дата превен-

² *Службени гласник РС*, бр. 10/02. Закон је почео да се примењује 9. марта 2002. године.

³ *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11 – др. закон и 6/15.

⁴ *Службени гласник РС*, бр. 94/16.

⁵ *Службени гласник РС*, бр. 27/11. О међународној, европској и националној регулативи у погледу борбе против насиља у породици вид. Гордана Ковачек Станић, Сандра Самарџић, „Новине које доноси Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 2/2014, 93-119 и Сандра Самарџић, „Правни механизми заштите жена од насиља у породици и партнерским односима на нивоу Европске уније и Србије”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 4/2012, 423-442.

цији, односно побољшању мера заштите жртава, а све кроз успостављање мултиресорне сарадње.

1. НАСИЉЕ КАО БЕЗБЕДНОСНИ ПРОБЛЕМ

Феномен насиља је присутан у свим епохама развоја људског друштва. Као такво, насиље је кроз историју мењало своје облике и интензитет деловања, али је циљ увек остајао исти. У оквиру сваког друштва постоје појединци и групе који у мањој или већој мери покушавају или примењују силу ради остварења својих циљева.⁶ Насиље „најчешће подразумева (зло)употребу силе као акта агресије којим се врши повређивање неке особе или уништавање одређених добара. Израз насиље се везује за агресивност, и у том смислу се схвата као испољавање нападачког понашања“.⁷

Светска здравствена организација насиље дефинише као „намерно коришћење физичке снаге или моћи, претњом или акцијом према другом, себи, групи људи или читавој заједници које резултира или постоји велика вероватноћа да ће резултирати повредом, смрћу, психолошком штетом, неразвијеношћу или депривацијом.“⁸

Сам чин насиља може бити класификован по више критеријума:

- а) према природи жртве (жене, деца, мањине, држава итд.)
- б) према снази употребљене силе (велика, средња, мала или фатална и нефатална)
- в) према простору (кућа, школа, радно место, јавни простор (отворен – затворен));
- г) према облику (физичко, психичко, емоционално, економско, сексуално, вербално, културно);
- д) према сфери живота где се одвија (у породици, друштву, на манифестацијама);
- ђ) према циљу (убиство, наношење бола, материјални добитак, задовољење порива и сл.);
- е) према мотиву (користољубље, моћ над неким, извршавање воље насилника);
- ж) према узроку (пијанство, болест, љубомора, освета, као одговор на друго насиље);
- з) према организованости (на планско, ситуационо, афектно, спонтано).

⁶ Вид. Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама испитивања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2015, 82.

⁷ Жељко Нинчић, *Насиље као „образац“ понашања у Србији*, у зборнику том 2: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2014, 204.

⁸ *Ibid.*

Из наведеног проистиче да насиље није исто дефинисано у свим земљама нити у свим стратегијама борбе против насиља. Насиље се често меша са појмовима угрожавања, агресија, агресивност и другим што доводи до појмовног галиматијаса. Да би се разумели сви аспекти насиља као изразито негативног друштвеног, политичког, безбедносног и психолошког феномена, неопходно је утврдити његово порекло, посебно имајући у виду да насиље није могуће спроводити без поседовања одређене моћи, односно силе.⁹ Најчешће радна дефиниција насиља се одређује као „однос између две стране где једна страна употребом силе или претњом да ће је употребити утиче на вољу друге стране“.¹⁰ Како год дефинисано, насиље се у правним и безбедносним наукама одређује као вид криминалног понашања које осим последица по жртву има и последице по читаву државу и то у социјалној, економској, безбедносној и културно-психолошкој сфери. Наведено, превасходно, важи за оне чинове насиља који се издвајају по својој бруталности, бројности, аморалности као и за оне којима су погођене заштићене групе као што су деца, жене, лица са посебним потребама, млади школског узраста, старија немоћна лица и други.

2. ПОСЛЕДИЦЕ РАЗЛИЧИТИХ ОБЛИКА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Последице различитих облика насиља, па и оног у породици су различите барем онолико колико има и облика насиља, па зато кажемо да један облик насиља може изазвати и више различитих последица. Последица по жртву није и једина последица у већини случајева. Последице увек осећају и ближњи жртве и оне могу бити психичке, социјалне, економске, безбедносне, културне, религијске¹¹ и друге. Исто тако, последице могу бити једнократне и вишекратне и могу трајати кратко или пак цео живот жртве. Неке последице се могу превазићи и санирати док са многима то није случај. Последице насиља некада не морају бити саме себи крајњи циљ. Убиство полицајца рецимо у терористичком нападу за последицу има смрт тог државног службеника, али је у ствари права последица тежња терориста за ширењем страха код целокупног становништва како би се оствариле жељене политичке промене. Дакле, намера насилника према некој особи не мора увек имати

⁹ Радослав Гаџиновић, Младен Бајагић, „Појмовно одређење моћи, силе и насиља“, у зборнику том 1: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друшћивене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2014, 301.

¹⁰ Жељко Никач, Бобан Симић, „Рад полиције у заједници као одговор на насиље у друштву“, у зборнику том 2: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друшћивене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2014, 15.

¹¹ Насилна промена вере, забрана присуствовања верским догађајима, забрана спровођења верских обичаја у кући и сл.

за мотив штету тој особи, већ штету неком другом како би овај други патио или пак држави како би попустила пред онима који примењују насиље организовано и са политичким циљем. Као пример навешћемо случајеве крвне освете где убица не убија убицу свог сина или рођака, већ неког његовог блиског из породице како би овај цео живот носио ту бол.

Физичке и психичке последице насиља по жртву насиља се манифестују смрћу,¹² нарушеним здрављем, депресијом, употребом психоактивних супстанци, менталним болестима и др. Последице по жене могу бити изолованост, спреченост да раде, зарађују и економски се осамостале, спреченост да васпитавају децу на прави начин. Код деце последице су: нижи коефицијент интелигенције, проблеми у понашању, слабо учење, повученост у комуникацији, стид, потиштеност, социјална незрелост и други.

Као *духовне последице* јављају се промена или уништавање културних вредности и погледа на живот и друштво, промена или одбацивање религијских опредељења, одбацивање сопственог система културних вредности и прихватање насилникових и слично.

Економске последице по државу и друштво се огледају у великим трошковима социјалне заштите, медицинског збрињавања и склањања жртве из места где се насиље одвијало. Трошкови су и већи кад су жртве уједно и жена и деца, јер се углавном ради о незапосленим мајкама. Дневни боравак једне одрасле особе у сигурној кући кошта око 1500 динара. Град Београд је у јуну 2013. године усвојио одлуку о пружању финансијске помоћи жртвама насиља у породици смештеним у сигурним кућама у износу од 28,5 милиона динара за период од три године. Ова средства су само део и била су намењена за службу обезбеђења,¹³ комуналне трошкове, трошкове телефона, хигијене, гардеробе и исхране.¹⁴ Ако се поменуте цифре, само за ове потребе,

¹² Прикупљањем и анализом новинских члана, Мрежа „Жене против насиља“ дошла је до података да је у периоду од 1. јануара 2010. године до 31. децембра 2012. године у породично-партнерском односу на територији Србије убијено 87 жена. Драгана Анђелковић, „Породично насиље у Србији“, у тематском зборнику радова 1: *Насиље у Србији – облици, чиниоци, контрола*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2015, 140.

¹³ О тренутним донетима и позитивноправним решењима везаним за приватну безбедност у Републици Србији, вид. Љубомир Стајић, Горан Мандић, „Неке контроверзе Закона о приватном обезбеђењу“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2014, 131-150, Љубомир Стајић, Ненад Радивојевић, „Закон о приватном обезбеђењу – стање и последице“, У: *Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније*, тематски зборник књига 3, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2015, 171-180 и Љубомир Стајић, Ненад Радивојевић, „Неки проблеми имплементације Закона о приватном обезбеђењу“, У: *Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније*, тематски зборник књига 4, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2016, 153-169.

¹⁴ Дарко Димовски, Јелена Станојевић, „Улога државе у пружању помоћи жртвама насиља у породици“, у зборнику том 2: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друшћивене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2014, 110.

помноже са бројем злостављаних жена и деце и бројем дана и месеци за које примају помоћ добиће се јако велики износи за сваки буџет.

Једна од последица насиља јесу, свакако, и сви облици реакције на насиље што је у већини случајева такође насиље по принципу акције и реакције. Реакције жртве иду у дијапазону од индивидуалног страха за себе и ближње, психосоматских последица и избегавања делова града, манифестација, објеката до самоорганизовања и ситуације силом на силу. Осим негативних треба напоменути да постоје и позитивне последице у смислу подизања безбедносне културе (самозаштитно образовање, понашање и интеграција) и у безбедносном смислу подизање нивоа организованости и деловања субјеката система безбедности (пре свих полиције) и активиста невладиног сектора усмереног на безбедност људи, породице, рањивих група и популације која је неотпорна на насиље (стари, деца и други).

Дакле, ако бисмо желели да извршимо научну класификацију општег типа последица насиља у породици по безбедност (било личну, групну и колективну), можемо их поделити на:

1. директне и индиректне;
2. краткотрајне и дуготрајне;
3. негативне и позитивне;
4. личне и оне по безбедност друштва.

Директне последице су оне које жртва осећа као угрожавање тренутно или потенцијално, затим оне које изазивају директан рад и трошкове система безбедности и државних структура у виду сигурних кућа, едукације субјеката система безбедности и слично, као и оне по здравствени систем и систем рехабилитације.

Индиректне последице су:

- 1) бројност тих кривичних дела одвлачи центар деловања полиције са других, „тежих“ кривичних дела;
- 2) повећано напрезање полицијских службеника;
- 3) смањење времена које полиција може да посвети превенцији криминалитета;
- 4) повећана потрошња материјално – техничких средстава;
- 5) смањење буџета;
- 6) повећање трошкова за бројну изградњу сигурних кућа;
- 7) повећано оптерећење социјалних установа, итд.

Начелно речено, последице насиља у породици зависе од броја учесталости и природе извршеног кривичног дела, утицаја која она имају на ширу популацију, друштво у целини и системе безбедности, социјалне заштите, кривично-правних санкција и на крају, али не и мање важно, и на личном плану (тренутно или трајно).

Последице насиља у породици по жртву се деле на оне које се тичу:

1. *Физичко̄ с̄т̄ај̄уса* (физичко насиље у виду шамарања, гађања предметима, гурања и вучења, разбијања и бацања предмета по кући, ударање, огреботина и посекотина, преко прелома и тешких повреда до смртног исхода).
2. *Психичко̄ и емоционално̄ с̄т̄ај̄уса* (психичко насиље у виду вређања, омаловажавања, претња, узнемиравања, контроле и уцене, што све доводи до осећаја страха, депресије, социјалне изопштености, психичких болести, покушаја самоубиства услед субјективног доживљаја да немају контролу над својим животом и осећаја беспомоћности и сл.).¹⁵

Осим наведеног у литератури се наводи још и: повећана толеранција на насиље, самоокривљавање, амбиваленција према партнеру, прихватање понижености, зависности и подређености као нормалне, јер је све последица понашања жртве, а не насилника.¹⁶

Жртве насиља су чланови друштва који не доприносе друштву (изопштеност из нормалних друштвених токова, неучествовање у друштвеном и политичком животу – нпр. на изборима, онемогућени су да раде и зарађују, спречени да на прави начин учествују у образовању и старању о деци и слично). Затим, жртве често користе психоактивне супстанце за смирење што повећава друге социопатолошке појаве (алкохолизам, наркоманија, проституција). Такође, оне постају жртве других социопатолошких и криминалних група као што су деструктивне секте,¹⁷ а нису ретки ни случајеви појаве менталних поремећаја (ефекат мултипликације насиља).

3. МОДЕЛИ (ОБРАСЦИ) НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Анализирајући случајеве насиља у продици могу се уочити одређене правилности односно обрасци (моделу) по којима се насиље одвија. У том смислу, можемо их означити као:

- 1) спонтано (афектно);
- 2) изазвано (насиље као одговор на насиље);
- 3) подстрекавано и
- 4) традиционално.

¹⁵ Вид. Тања Игњатовић, *Последице које има насиље према женама у партерском односу на децу и одговор јавних служби на овај проблем*, Аутономни женски центар, Београд 2013, 63-65.

¹⁶ Александра Спасојевић, „Последице насиља над женама и секундарна виктимизација“, у зборнику том 2: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друшћивене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2014, 448.

¹⁷ Више о деструктивним сектама вид. Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2015, 164-192.

Сйонѿани образац настаје као последица погрешне перцепције насилника да га жртва вара, обмањује, поткрада, оговара, вређа и слично и да једино батинама може „уредити ствар“ и „истерати“ правду. У комбинацији са алкохолом и опијатима насиље (над најчешће женом) се шири и на друге чланове породице који су стали у заштиту жртве, чиме и они постају жртве. После отрехњења насилник се привидно смирује, извињава и обећава да то неће више чинити. Временом га сумња и даље не напушта, већ само тражи нове „доказе“ и опет постаје насилник.

Изазвано или реакционарно насиље је она врста насиља која настаје када жртва не може више да трпи вишегодишње насиље и одлучује се за радикалне мере насиља свесна да чини криминални чин и да следи казна. Радикална мера је најчешће убиство насилника које се правда спашавањем деце и себе од непрекидног вишегодишњег насиља које се више није могло издржати и виђено је као једино могуће решење.¹⁸

Традиционално насиље се описује као насиље које потиче као део културног обрасца. Најчешће се препознаје по томе што се мушкарцу (младожењи) саветује да „чим уђе у кућу жени опали шамар да би се знало ко је газда“. Слични примери се саветују и у односима са децом.

Тзв. наговорено (иодсйрекавано) насиље у породици настаје када лабилну личност, најчешће мушкарца и то у алкохолисаном стању, „пријатељи“ саветују да покаже својој жени и деци ко је газда у кући уз узречицу „немој да си слабић“ и слично. Та лабилна особа чини насиље и без неких видљивих (реалних) разлога. Ти разлози временом постају све бизарнији, а насиље постаје део свакодневног модела понашања насилника.

4. ОДГОВОР ДРЖАВЕ НА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље увек изазива реакцију државних органа и читавог друштва, јер се између физичке, материјалне и психичке штете по жртву, јављају још и страх, забринутост и одијум грађана (као секундарна последица) који даље врше при-

¹⁸ У женском одељењу Казнено-поправног дома Пожаревац спроведено је истраживање на узорку од 20 жена које су извршиле кривично дело убиства, након што су трпеле дугогодишње насиље, злостављање, понизавање брачног/ванбрачног супруга/парнера, надајући се да ће насиље временом престати, заваране, између осталог, наизменичним смењивањем екстремно насилног и екстремно доброг понашања насилника. Карактеристично за све случајеве је да нису добиле одговарајућу друштвену помоћ и подршку (иако су је по правилу тражиле), као и да су дело извршиле након ескалације насиља. Жене су у својим исповестима често описивале да су у критичном тренутку размишљале да ли „да убију себе или њега“. Таква реакција је израз посттрауматског стресног синдрома, односно, акумулирања трауме, која се никада не завршава, чиме су појачана осећања страха и беспомоћности. Весна Николић-Ристановић, *Од жртве до зајворенице – насиље у породици и криминалијетет жена*, Виктимолошко друштво Србије, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2000, Нав. према Д. Анђелковић, 142-143.

тисак на владајуће структуре да адекватно одговоре. Из наведеног је јасно да ни једна држава, па ни њен систем безбедности не остаје индиферентна на појаву било ког облика криминалног и друштвено неприхватљивог насиља.

Борба против насиља је увек дуготрајан процес, који подразумева примену више различитих превентивних и репресивних метода и средстава. У ту борбу је увек укључено више чинилаца интерактивно повезаних који синергијски делују на остварењу једног циља. Упркос томе, можемо уочити и неке негативне утицаје на борбу против насиља, а то су:

- а) фактори страха од освете насилника и његових „пријатеља“;
- б) неповерење у институције државе;
- в) отуђеност међу комшијама и рођацима;
- г) недостатак безбедносне културе код грађана и припадника система безбедности;
- д) културно, социјално и верско наслеђе о оправданости насиља у породици или као делу „васпитавања“ деце;
- ђ) страх од губитка професионалног и социјалног статуса;
- е) селективност у приступу и одсуство државних стратегија;
- ж) велики број метода и средстава насилничког понашања;
- з) велика тамна бројка криминалитета;
- и) сиромаштво, социопатолошке појаве и др.

Осим наведеног, борбу против насиља усложњавају и различите врсте насилника. У литератури се наводе три врсте „насилника“.

Први су *агресивни насилници* (они који су агресивни према свима). Они су несензибилни, надмени са ниским степеном самоконтроле и високим степеном самопоштовања. Већина насилника спада у ову категорију.

Друга врста су *анксиозни насилници* који су увек веома узнемирени и имају заједничке карактеристике са жртвама као што су ниско самопоштовање, несигурност, усамљеност, емоционална нестабилност. За ове насилнике је карактеристично да се често дешава да буду и сами жртве насиља.

Трећа врста су *пасивни насилници* који се понашају насилнички како би заштитили сами себе и ради подизања сопственог статуса.¹⁹

Поступање органа државне силе – полиције, тужилаштва и правосуђа као и центара за социјални рад прва су и основна брана у превенцији и репресији насиља у породици. Њима је држава поверила ту улогу и успоставила механизме за успешно сузбијање насиља у породици. Наравно, иако најважнији ови државни органи нису и једини који су учесници у овако важном послу. Ту су још и невладин сектор, медији,²⁰ здравствени систем, школски систем, јавност уопште и други.

¹⁹ Ж. Нинчић, 207.

²⁰ Овом приликом треба истаћи значај медија у промоцији борбе против насиља у породици. Перманентним и објективним извештавањем о свим мерама и активностима

Адекватно поступање, уједначеност и правовременост основни су принципи превенције, али и репресије овог кривичног дела. Наведено проистиче из бројних анализа аутора о различитим случајевима у којима жртве описују понашање, деловање и саветодавне третмане различитих владиних и невладиних институција (пре свега полиције и тужилаштва) при сличним ситуацијама у различитим регионима наше земље. Тако, на пример, у израженим патријархалним срединама савети као што су: „то што ти је лупио шамар је нормално“, или „види ти шта је ту твоја кривица“, или „средиће се кад се отрезни“, израженији су од средина где није тако изражен традиционализам насиља у породици као образац понашања унутар породице где је доминантном мушкарцу (оцу, тасту, брату) дозвољено све, а остали могу само да трпе. Напоменули бисмо и чињеницу да анализе показују да варирање не постоји само од региона до региона, већ и од судије до судије или од социјалног радника до социјалног радника. Да проблем није једнозначан и да није лако решив говори и чињеница да ни научни радници, па ни друштво у целини нема једнозначан став о количини и врсти дозвољене силе у, рецимо, васпитавању малолетног детета и слично. Разлози за овакво поступање леже у „(не) знању, необучености, неразумевању, родним стереотипима, предрасудама, површности и незаинтересованости за адекватно бављење својим послом“.²¹

Осим позитивне (доминантне) улоге постоји и она негативна. Негативна улога органа безбедности и социјалне заштите, о којој се иначе мало пише, огледа се у виду секундарне виктимизације. Наиме, полиција је у првом реду задужена да заједно са тужилаштвом учествује у кривичном прогону било ког насилника у породици и то од откривања до елиминисања услова и околности који погодују вршењу насиља. У тој улози жртве често наводе да се у контакту са полицијским службеницима понекад осећају занемареним, несхваћеним, често и пониженим због потребе да више пута пред непознатим људима препричавају своју несрећу где је питање како ће бити схваћене. Ово посебно ако у малим срединама полицијски службеник познаје и насилника и жртву. Жене при тим поступцима изражавају „страх од стигматизације, окривљавања, осећања стида, осећања кривице које намеће патријархална средина и предрасуде које имају према полицијским службеницима, страх да они неће разумети зашто је трпела насиље и није га раније пријавила“.²²

државних органа и невладиних организација свакако се диже свест људи и подиже ниво њихове безбедносне културе. Међутим, медији често, у жељи за остваривањем профита и што боље позиције на тржишту, сензационалистички извештавају о случајевима насиља у породици. На тај начин, поред тога што се крши етички кодекс, они вређају достојанство како жртава тако и учинилаца.

²¹ А. Спасојевић, 451.

²² Вид. Весна Николић-Ристановић, *Насиље у породици у Војводини*, Покрајински секретаријат за запошљавање и равноправност полова, Нови Сад 2010.

Полицијски службеници због разних разлога, а пре свих због непрофесионализма и необучености, у поступку са жртвом у смислу прикупљања доказа додатно код жртве појачају стање страха од освете, страха од процеса који следи, стање шока и изазивање конфузије како ће тећи процес и неизвесност који следе. Жртва у том смислу мора у полицији као органу јавног реда и мира да осети да је адекватно заштићена, да су њене муке прошлост, да се на њен проблем гледа благонаклоно, да верује да је полицијски службеник (који по правилу треба да буде жена) разуме, и да ће је упутити у све даље кораке како би били решени њени проблеми заувек. При томе, полицијски службеник треба да жртви улије поверење у рад других државних органа и исправност њиховог поступања са вером да имају могућности и средства да помогну, а све због елиминисања предрасуда да је жртва остављена сама себи и да кад прође први талас сви забораве на њене проблеме и да јој је „живот“ са насилником неминован и суђен. Као видови додатне виктимизације јављају се и: поново испитивање жртве, провера веродостојности исказа код сведока, минимизирање кривичног дела насилника, одустајање од тужбе по службеној дужности, неразумевање узрока и циклуса насиља у породици, наговарање породице да повуче кривичну пријаву, враћање жртве у средину где се насиље одиграло, наговарање на помирење са насилником у присуству сведока (породице, пријатеља), јавним навођењем у медијима са изношењем детаља насиља, третирањем као да је жртва преступник, одлагање заштитних мера, спорост у мерама одвајања од насилника (мере иселења), неуважавање сопственог доживљаја жртве о степену опасности насиља, ароганција адвоката насилника према жртви (омаловажавањем, окривљавањем, терањем да износи најбизарније чињенице више пута и слично).

4.1. Нова решења предвиђена Законом о спречавању насиља у породици

Као што смо у уводним излагањима рекли, борба против насиља у породици у Републици Србији је уређена одређеним стратешким и позитивно-правним решењима. Оно што је у пракси недостојало, била је боља заштита жртава у почетним фазама насиља. У раним фазама кривичног поступка, уколико учиниоцу кривичног дела насиља у породици из члана 194. Кривичног законика није одређен притвор, жртва уопште није била заштићена. Такође, оно што се кроз праксу показало као проблематично јесте неуједначеност поступања како код појединих органа тако и у оквиру истог органа на различитим територијама, као и недостатак координисане сарадње између различитих државних органа и установа. Отклањањем наведених проблема, могуће је остварити безбедност жртава и безбедност за друге људе уколико насилник не буде адекватно третиран и остави му се простор да се свети чла-

новима породице или околини због пријављивања за учињено дело. С тим у вези, Законом о спречавању насиља у породици су предвиђена нова решења у виду овлашћења, пре свега полиције, а онда и јавног тужилаштва, судова и центара за социјални рад.

Новине предвиђене Законом о спречавању насиља у породици (у даљем тексту: Закон) представљају покушај да се отклоне штетне последице по жртву првенствено у почетним фазама насиља у породици. Главна новина јесте да се одговорност насилника помера „уназад“, пре наступања дејства кривичног поступка или поступака заштите од насиља предвиђеног Породичним законом.²³ Циљ Закона је да на општи и јединствен начин уреди организацију и поступање државних органа и установа и тиме омогући делотворно спречавање насиља у породици и хитну, благовремену и делотворну заштиту и подршку жртвама насиља у породици.²⁴ Државни органи чије је поступање уређено овим Законом су полиција, јавно тужилаштво, судови опште надлежности, прекршајни судови и центри за социјални рад.²⁵ Законом је превиђена и специјализована обука за надлежне полицијске службенике, јавне тужиоце, заменике јавних тужилаца и судије који примењују Закон и то по програму који доноси Правосудна академија. Правосудна академија у сарадњи са другим стручним установама и организацијама спроводи обуку за јавне тужиоце, заменике јавних тужилаца и судије, док обуку за полицијске службенике спроводи Криминалистичко-полицијска академија.²⁶

Још једна значајна новина предвиђена Законом јесте и сарадња у спречавању насиља у породици.²⁷ Наиме, Законом се уводе институти Лица одређена за везу и Група за координацију и сарадњу. Лица одређена за везу именују се у полицијској управи, основном и вишем јавном тужилаштву, основном и вишем суду и центру за социјални рад. Именују их руководиоци наведених органа и установа, и то из реда лица који су завршили специјализовану обуку. Наведена лица свакодневно размењују обавештења и податке битне за спречавање насиља у породици, откривање, гоњење и суђење за кривична дела одређена чланом 4 Закона и за пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела одређених овим Законом. Група за координацију и сарадњу се образује на подручју сваког основног јавног тужилаштва, а чине је представници основних јавних тужилаштва, полицијских управа и центара за социјални рад, са подручја за које се група образује. Чланове групе именују руководиоци наведених ор-

²³ Вид. Образложење уз Предлог Закона о спречавању насиља у породици.

²⁴ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/16, чл. 2.

²⁵ *Ibid.*, чл. 7-11.

²⁶ *Ibid.*, чл. 28.

²⁷ *Ibid.*, чл. 24-27.

гана и установа и то из реда лица који су завршили специјализовану обуку. Њен је задатак да разматра сваки случај насиља у породици који није окончан правоснажном судском одлуком у грађанском или кривичном поступку, случајеве када треба да се пружи заштита и подршка жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела из овог закона, израђује индивидуални план заштите и подршке жртви и предлаже надлежном јавном тужилаштву мере за окончање судских поступака. Састанци се одржавају најмање једном у 15 дана, а састанцима по потреби, могу присуствовати и представници образовних, васпитних и здравствених установа и Националне службе за запошљавање, као и представници других правних лица и удружења и појединци који пружају заштиту и подршку жртвама. Правилник о сарадњи којим се ближе одређују права и обавезе надлежних државних органа и установа споразумно доносе министар надлежан за послове правосуђа, министар надлежан за унутрашње послове и министар надлежан за послове породичне заштите.

Суштинска, и рекли бисмо најважнија новина предвиђена Законом јесу нова овлашћења надлежних полицијских службеника.²⁸ Сви полицијски службеници дужни су да одмах обавесте надлежног полицијског службеника о сваком насиљу у породици или непосредној опасности од ње, без обзира како за то сазнали и имају право да сами или на захтев надлежност полицијског службеника, доведу могућег учиниоца у надлежну организациону јединицу полиције ради вођења поступка. Задржавање у надлежној организационој јединици полиције ради вођења поступка може трајати најдуже осам часова. Током поступка у надлежној организационој јединици полиције могући учинилац мора да се поучи и да му се омогући контакт и коришћење услуга браниоца и правне помоћи у складу са Уставом и законима Републике Србије. Надлежни полицијски службеник мора да могућем учиниоцу који је доведен у надлежну организациону јединицу полиције пружи прилику да се изјасни о свим битним чињеницама, да прикупи потребна обавештења од других полицијских службеника, одмах процени ризик²⁹

²⁸ *Ibid.*, чл. 14-17.

²⁹ У складу са чланом 16 Закона, процена ризика се заснива на доступним обавештењима и одвија се у што краћем року. Надлежни полицијски службеник при процени ризика нарочито води рачуна о томе: да ли је могући учинилац раније или непосредно пре процене ризика учинио насиље у породици и да ли је спреман да га понови, да ли је претрио убиством или самоубиством, поседује ли оружје, да ли је ментално болестан или злоупотребава психоактивне супстанце, да ли постоји сукоб око старатељства над дететом или око начина одржавања личних односа детета и родитеља и родитеља који је могући учинилац, да ли је могућем учиниоцу изречена хитна мера или одређена мера заштите од насиља у породици, да ли жртва доживљава страх и како она процењује ризик од насиља. Сва доступна обавештења о насиљу у породици или непосредној опасности од њега и процену ризика – ако она указује на непосредну опасност од насиља надлежни полицијски службеник

непосредне опасности од насиља у породици и да, под условима одређеним Законом, изрекне хитну меру за спречавање насиља у породици. Ако после процене ризика установи непосредну опасност од насиља у породици, надлежни полицијски службеник доноси наређење којим изриче хитну меру учиниоцу који је доведен у надлежну организациону јединицу полиције. Хитне мере су: мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и прилази јој, а наређењем могу да се изрекну обе хитне мере. Наређење се уручује лицу коме је хитна мера изречена, а доставља се и основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве, центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу. Жртва насиља писмено се обавештава о врсти хитне мере која је изречена. Хитна мера коју изриче надлежни полицијски службеник траје 48 часова од уручења наређења.

Јавно тужилаштво Законом добија једну нову (обавезну) улогу. После пријема обавештења, процене ризика и наређења, основни јавни тужилац проучава обавештења и вреднује процену ризика надлежног полицијског службеника. Ако после тога установи непосредну опасност од насиља у породици, дужан је да суду поднесе *предлог да се хитна мера продужи*, у року од 24 часа од часа уручења наређења лицу коме је изречена хитна мера. Уз предлог, основни јавни тужилац доставља суду и процену ризика надлежног полицијског службеника, своје вредновање његове процене ризика и друге доказе који указују на непосредну опасност од насиља у породици.³⁰

Како се изрицањем хитних мера, а и њиховим продужавањем ограничавају права лица коме је мера изречена, о продужењу хитних мера одлучује основни суд (судија појединац) на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве. Одлучивањем о предлогу јавног тужиоца о продужењу хитних мера, суд врши контролу полиције и јавног тужиоца. Наиме, суд продужава хитну меру ако после вредновања процене ризика надлежног полицијског службеника, вредновања процене ризика које је учинио основни јавни тужилац, оцене приложених доказа и тврдњи из предлога основног

одмах доставља основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве, центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу. Уколико установи постојање опасности која није непосредна, надлежни полицијски службеник сва доступна обавештења о насиљу у породици или опасности од њега и своју процену ризика доставља основном јавном тужиоцу и центру за социјални рад. Након пријема процене ризика, група за координацију и сарадњу у складу са чланом 31 Закона израђује *индивидуални план заштите и подршке жртвама*, који садржи целовите и делотворне мере заштите и подршке жртви, али и другим члановима породице којима је подршка потребна. У изради индивидуалног плана учествује и жртва, ако то жели и ако то дозвољава њено емотивно и физичко стање. Индивидуалним планом се одређују извршиоци конкретних мера и рокови за њихово предузимање, као и план праћења и процене делотворности планираних и продужених мера.

³⁰ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/16, чл. 18.

јавног тужиоца и оцене изјашњења лица коме је хитна мера изречена, установи непосредну опасност од насиља у породици, иначе одбија предлог као неоснован. Решење о предлогу доноси се без одржавања рочишта, у року од 24 часа од пријема предлога да се хитна мера продужи. Основи јавни тужилац и лице коме је изречена хитна мера могу против решења основног суда поднети жалбу вишем суду, у року од три дана од дана пријема решења, а преко основног суда који је донео решење. Основни суд дужан је да жалбу и све списе предмета проследи вишем суду у року од 12 часова од пријема жалбе. О жалби одлучује веће вишег суда од троје судија, у року од три дана од дана када је примило жалбу од основног суда. Виши суд може одбити жалбу и потврдити решење основног суда или усвојити жалбу и преиначити решење основног суда. Он не може укинути решење основног суда и предмет вратити основном суду на поновно поступање. Жалба не одлаже извршење решења основног суда. Суд може хитну меру продужити за још 30 дана. Ако буде продужена хитна мера привременог удаљења учиниоца из стана, лице коме је изречена може да у пратњи полицијских службеника узме из стана неопходне личне ствари.³¹ Лице које прекрши хитну меру која му је изречена или продужена, казниће се за прекршај казном затвора до 60 дана.³²

Како би се наведеним надлежним државним органима омогућило адекватно поступање и одлучивање, Законом је предвиђено да се о случајевима насиља у породици воде евиденције.³³ Централну евиденцију, коју чине евиденције полицијских управа, основних судова, основних јавних тужилаштва и центара за социјални рад, води Републичко јавно тужилаштво.

Како би се пратила примена Закона и како би се побољшала координација и делотворност спречавања насиља у породици и заштита, Влада образује Савет за сузбијање насиља у породици.³⁴ Чланове Савета чине представници државних органа и установа надлежних за примену Закона. Савет може, по потреби, укључити у рад и представнике научних и других стручних институција и удружења чија је делатност повезана са заштитом од насиља у породици. Састав, начин рада и одлучивање Савета ближе се уређује актом Владе о образовању Савета.

ЗАКЉУЧАК

У последњих неколико деценија насиље у породици полако излази из оквира „надлежности“ саме породице и постаје проблем друштва и државе.

³¹ *Ibid.*, чл. 19-21.

³² *Ibid.*, чл. 36, ст. 1.

³³ *Ibid.*, чл. 32-34.

³⁴ *Ibid.*, чл. 35.

Велики притисак јавности и одређених невладиних организација (пре свих феминистичке оријентације) довели су до тога да је Република Србија почетком 21. века почела да успоставља правне и стратешке оквире за борбу против насиља у породици. То је у значајној мери захтевало реорганизацију и успостављање нових надлежности и овлашћења субјекта система безбедности. Почетна искуства у раду државних органа нису дала задовољавајуће резултате на плану заштите жртава (пре свих жена и деце). Томе су у значајној мери допринели и постојећи системи безбедности који нису били спремни и обучени за спречавање и сузбијање насиља у породици. Непрофесионалност у раду, игнорисање и непрепознавање насиља у породици од стране државних органа (полиције, јавних тужилаштава и центара за социјални рад) су често за последицу имали убиство жртава. Томе нажалост у прилог говоре и свакодневна медијска извештавања.

Треба рећи да поред последица по жртву, насиље у породици изазива и последице по државу и њен систем безбедности. То се првенствено огледа у великим финансијским издвајањима за трошкове социјалне заштите, збрињавања, склањања и помоћи жртвама, едукацију припадника појединих субјеката система безбедности, материјалних трошкова за њихов несметан рад и сл. Ипак, треба рећи да, поред ових негативних, насиље у породици изазива и позитивне последице у виду подизања нивоа одговорности и безбедносне културе жртава, припадника полиције, јавних тужилаштава, судова, центара за социјални рад, цивилног друштва, па све до појединаца у оквиру породица.

Последње законодавне интервенције у виду доношења Закона о спречавању насиља у породици остављају наду да ће неки од уочених проблема у превентивном деловању надлежних државних органа и установа бити решени. Из свега раније наведеног проистиче да се само уз правилну правну регулативу, обуку за професионално поступање, поштовање принципа рада са жртвама насиља, правилним вођством (менаџментом), координацијом свих субјеката, уз благовремено, тачно и сврсисходно информисање о правима и механизмима заштите и јасну и ефикасну друштвену и медијску помоћ, могу остварити друштвени циљеви у заштити безбедности жртава у породичном насиљу.

Ljubomir S. Stajić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs

State Response on Domestic Violence

Abstract: *Every violence encounters a certain reaction in society and in the state. Domestic violence as a form of violence causes a great public reaction, primarily because of its brutality, frequency and immorality. In addition, these consequences impact victims, the society and security system as a whole. Solving the problem of domestic violence requires a multidisciplinary approach. In this regard, the state undertakes range of measures and activities to prevent this violence. It also serves to suppress violence in the event of an outbreak. Primarily, these measures include implementation of appropriate strategic and legal acts, as well as the security measures and activities that overly define the competencies, organization, authorization and cooperation of certain state bodies and institutions.*

It has been noted that in the current research, the security aspects of domestic violence are not or have not been sufficiently explored. Taking into account the above, the paper analyzes consequences of domestic violence for both the victim and the security system, society and the state. New classifications of domestic violence have been completed, as well as the classification of models (patterns) of this violence. Also, the paper points to certain problems in the current state authorities' practice, primarily the police. Finally, the paper presents new solutions provided for in the Law on the Prevention of Domestic Violence, which serves to significantly improve, protect, and assist victims' circumstances.

Keywords: *security, domestic violence, police, prevention, protection.*

Датум пријема рада: 20.11.2017.